

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
доктору юридичних наук, професору,
Бабіну Борису Володимировичу

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, провідного наукового співробітника відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України Камінської Наталії Василівни на дисертацію Пашинної Лілії Василівни на тему «Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах збройного конфлікту», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

Актуальність теми дисертаційної роботи. З огляду на тривалу і триваючу збройну агресію російської федерації проти України, численні порушення прав і свобод людини, чинних норм і принципів міжнародного права, у т.ч. імперативного характеру, запропоноване дослідження, безумовно, є як ніколи актуальне й необхідне для сучасної теорії і практики міжнародного права, національного законодавства й правозастосовної практики у цій сфері. Дисертація Л. Пашинної присвячена комплексному аналізу міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, з урахуванням теоретичних засад, практичної реалізації та взаємодії норм міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини.

Як зазначає авторка, у роботі «актуалізується проблема ефективності міжнародних механізмів правового реагування на масові порушення прав людини в умовах війни, а також ставиться завдання виявити та обґрунтувати можливі шляхи вдосконалення таких механізмів як на міжнародному, так і на національному рівні..., аналізуються сучасні виклики, пов'язані з порушеннями міжнародних стандартів під час воєнних дій, зокрема та досліджуються наявні інструменти реагування міжнародної спільноти на такі порушення.»

Власне без критичного вивчення міжнародно-правової природи, специфіки й ефективності міжнародних механізмів захисту прав людини під час війни та інших збройних конфліктів складно прогнозувати розвиток згаданих механізмів, їх дієвість і доцільність, так само і системи міжнародно-правового захисту прав людини в мирний час. Війна РФ проти України яскраво це підтверджує, як і результати діяльності багатьох міжнародних організацій, їх органів, а також реалізації відповідних міжнародних договорів у даному напрямі. На ці аспекти неодноразово зверталась увага у науковому доробку сучасних українських й зарубіжних учених юристів-міжнародників та ін.

Отже, вкрай важливою і актуальною є заявлена наукова проблематика, особливо, акцентування на договірній та інституційній основі міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, захисту прав цивільного населення, військовополонених, біженців, переміщених осіб і т.д., виокремлення існуючих проблем теоретичного і практичного характеру і, безумовно, напрямів і способів їх успішного вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна праця виконана у рамках науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (номер державної реєстрації 69- 2021/150106) кафедри міжнародного та європейського права факультету права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут», а також міжвідомчих дослідницьких ініціатив, зокрема: «Міжнародно-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах сучасних глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0121U108745); «Механізми реалізації міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту» (номер державної реєстрації 0120U104238); «Адаптація правової системи України до стандартів міжнародного права в умовах воєнного стану» (номер державної реєстрації 0123U101622). Дослідження спрямоване на наукове обґрунтування правових механізмів реалізації міжнародних зобов'язань України в

умовах збройного конфлікту та може слугувати основою для розробки практичних рекомендацій у сфері законодавчої, правозастосовної та міжнародної співпраці.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх наукова новизна. Ступінь обґрунтованості ключових наукових положень дисертації визначено постановкою проблематики дослідження і відповідними результатами, викладеними у роботі. Сформульовані наукові положення, висновки і рекомендації у дисертації є достатньо аргументованими. Поставлена мета роботи, як і відповідні для її вирішення завдання, характеризуються ґрунтовністю дослідження.

Так, *метою дисертаційної роботи* є дослідження правових механізмів міжнародного захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, із врахуванням взаємодії норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини. *Методологічну основу дисертації* становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що у сукупності забезпечили комплексний і міждисциплінарний підхід до аналізу міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Йдеться про використання таких методів як діалектичний та історико-правовий, формально-юридичний, герменевтичний і логіко-юридичний, метод системного аналізу, порівняльно-правовий, методи правового моделювання і прогнозування, а також аксіологічний і соціологічний підходи тощо. Завдяки комплексному поєднанню згаданих методів і підходів здійснено всебічний аналіз проблематики міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, сформульовано наукові висновки і пропозиції з удосконалення існуючих механізмів правозахисної діяльності на глобальному й національному рівнях.

Слід відзначити логічну структуру дисертаційного дослідження, що дозволила дисертантці розкрити окреслені завдання й досягти поставленої мети. Дисертація складається із вступу, трьох розділів та висновків. Причому логічною

й завершеною є структура дисертаційної роботи, її зміст є послідовним і цілісним, матеріал викладено з відображенням аргументованих авторських позицій.

У першому розділі «Теоретичні та практичні аспекти становлення захисту прав людини в період міжнародних збройних конфліктів» розкрито історичні аспекти розвитку міжнародного захисту прав людини в період збройних конфліктів, критерії визначення збройних конфліктів в міжнародному гуманітарному праві. У другому розділі «Міжнародно-правове регулювання захисту прав людини в умовах збройних конфліктів» авторкою проаналізовано стандарти забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів, а саме основні їх різновиди – універсальні та регіональні; з'ясовано особливості міжнародних інституційних механізмів захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів. Зрештою, третій розділ «Співвідношення міжнародного гуманітарного права та національного права щодо захисту прав людини під час міжнародних збройних конфліктів» присвячено конкретизації таких інструментів як імплементація та адаптація норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України, а також удосконаленню нормативних та інституційних механізмів в Україні щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту.

Серед найбільш важливих напрацювань здобувачки відзначимо наступні положення наукової новизни отриманих результатів:

- запропоновано цілісне бачення правового режиму захисту прав людини в умовах збройного конфлікту як комплексного міжгалузевого явища, що поєднує норми гуманітарного та правозахисного права;

- сформульовано підхід до оцінки ефективності застосування міжнародно-правових норм у конкретних конфліктних ситуаціях, із врахуванням діяльності таких органів, як МКЧХ, ЄСПЛ та МКС;

– визначено особливості правового статусу фізичної особи як об'єкта міжнародного захисту в умовах збройного конфлікту, з урахуванням сучасного розвитку інституту міжнародної кримінальної відповідальності;

удосконалено тлумачення основних категорій, пов'язаних із збройними конфліктами, у т.ч. розмежування міжнародних і неміжнародних конфліктів; структуру аналізу міжнародно-правових актів, що регулюють права людини в умовах війни, з урахуванням особливостей їх дії в умовах надзвичайного стану; – підходи до визначення меж і механізмів реалізації державою зобов'язань щодо забезпечення прав людини в період воєнного конфлікту;

отримали подальший розвиток підходи до розмежування сфери дії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у збройних конфліктах; характеристика особливостей застосування принципу пропорційності та вимоги дотримання мінімальних стандартів гуманного поводження в умовах воєнного стану; правові засади обмеження окремих прав людини у період збройного конфлікту з урахуванням принципів необхідності, легітимності та недискримінації; теоретичні основи індивідуальної міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема у практиці МКС та ad-hoc трибуналів; принципи правового забезпечення гуманітарного доступу, допомоги та евакуації цивільного населення, їх нормативне закріплення й застосування;

обґрунтування значення міжнародно-правових моніторингових механізмів (ООН, ОБСЄ, МКЧХ) у контексті збройної агресії та окупації; підходи до оцінки ефективності національного правозастосування у сфері притягнення до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права; пропозицій щодо посилення ролі громадянського суспільства у фіксації та документуванні порушень прав людини під час збройних конфліктів.

Дисертаційне дослідження завершується обґрунтованими висновками, що відображають важливі результати дослідження, відповідають поставленій меті, визначеним завданням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом дисертаційне дослідження Лілії Пашинної заслуговує позитивної оцінки, а зміст відгуку розкриває позитивні й такі, що характеризуються науковою новизною висновки та положення. Водночас є ряд зауважень до цієї наукової праці, що потребують додаткового обґрунтування або пояснення, а саме:

1. Важливим є виокремлення власної позиції і ставлення дисертантки до суперечливої динаміки між МГП і МППЛ, що як зазначено у роботі «призвела до появи трьох точок зору серед вчених-юристів і практиків», з відповідними аргументами і висновками. Поряд з цим слід конкретизувати співвідношення «сучасної європейської системи серед регіональних стандартів захисту прав людини під час збройних конфліктів» і «європейської системи захисту прав людини», причому остання, за твердженням авторки у т.ч. «покликана гарантувати фундаментальні свободи...». *Власне потребує у цьому контексті пояснення місце і сутність фундаментальних свобод у згаданих системах, їх відмінність від прав людини (основних, основоположних), механізмів міжнародно-правового захисту прав людини і міжнародно-правового захисту свобод людини в умовах збройного конфлікту.*

2. Доволі дискусійним і контроверсійним вбачається визначення феноменології імплементації МГП у національну правову систему України, а саме як «складне переплетіння міжнародних правових норм, державного суверенітету та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту». *З такої дефініції очевидно, що міжнародно-правові норми і захист прав людини – окремі підсистеми цього явища?*

У контексті розгляду проблеми забезпечення відповідності національного законодавства нормам і принципам МГП і МППЛ закономірним є вивчення не

лише Женевських конвенцій, Європейської конвенції з прав людини, а й Гаазьких конвенцій та ін. До того ж необхідною є концентрація уваги на категоріях імплементація, механізми і способи імплементації міжнародного права у національну правову систему, на відмінностях адаптації та імплементації тощо. Так само постає питання чому авторка оминула увагою парламент і уряд, главу держави з-поміж суб'єктів, відповідальних за дотримання норм МГП в Україні.

3. Не пояснює авторка власне розуміння «правозахисного права» (с.18), «формалізації міжнародного гуманітарного права», «етос міжнародного права», «колективні зусилля європейських держав й всього міжнародного співтовариства, щодо нормування і нормативізації профільного питання» (с.181); «лексикон міжнародного гуманітарного права» (с.183); «контекстуалізація міжнародного гуманітарного права», «право неміжнародних конфліктів» і «міжнародне конфліктне право» (с.184), «міжнародні гуманітарні принципи» (с.185), «правових хитросплетінь» (с.186), «міжнародні закони про права людини» (с.191), «правовий та геополітичний ландшафт» (с.195), «міжнародні гуманітарні норми», «міжнародні гуманітарні стандарти» (с.198) тощо.

При цьому міститься низка технічних помилок і суперечностей змістовного характеру, наприклад активно використовується категорія «міжнародні стандарти», постає питання: *навряд чи йдеться про усі різновиди таких стандартів – міжнародно-правові, міжнародні технічні та ін. стандарти?*; на с.12 згадуються «традиційні норми» МГП, постає питання: *що авторка відносить до традиційних норм МГП, нетрадиційних чи ін. норм МГП?*; на с. 13 зазначено про наявність розвиненої системи міжнародно-правових інструментів..., що зумовлює уточнення *про яку систему міжнародно-правових інструментів згадано, інструментів чого...?*; на с. 14 та ін. авторка пише про «міжнародне право у сфері прав людини», в інших – «міжнародне право прав людини», «право прав людини»; на с.21 «в діяльності органів державної влади та правоохоронних органів», «у вищих юридичних навчальних закладах», «правової адаптації України

до стандартів міжнародного права» і т.д. Вбачається визначення об'єкта дослідження занадто широким; зайвою рубрика «основний внесок здобувача»; не упорядковане, до певної міри хаотичне використання скорочень і позначень у тексті роботи; відсутній додаток як необхідний структурний елемент дисертаційного дослідження.

4. Зустрічаються певні положення і висновки доволі публіцистичного, декларативного характеру, що не завжди пояснюються на сторінках дисертації. Наприклад, положення наукової новизни часто авторкою не конкретизуються. На с. 19 «здійснено спробу систематизувати типові порушення прав людини в умовах збройного конфлікту ...» (які саме порушення, спроба систематизувати чи систематизовано); «визначено особливості правового статусу фізичної особи як об'єкта міжнародного захисту в умовах збройного конфлікту, з урахуванням сучасного розвитку інституту міжнародної кримінальної відповідальності», але не викладено ці особливості; «структуру аналізу міжнародно-правових актів, що регулюють права людини в умовах війни, з урахуванням особливостей їхньої дії в умовах надзвичайного стану»; «підходи до визначення меж і механізмів реалізації державою своїх зобов'язань щодо забезпечення прав людини в період воєнного конфлікту»; «підходи до розмежування сфери дії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у збройних конфліктах» тощо.

5. Цікавою є позиція здобувачки про перспективи реформування згаданих у дослідженні міжнародних організацій, а саме ООН, ОБСЄ, МКЧХ та ін., а також конкретні напрями і способи модернізації МГП і МППЛ.

Наведені зауваги і рекомендації сприяють науковій дискусії, не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи Л. Пашинної, не знижують її науково-практичного значення. Дисертація виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є завершеним і самостійним дослідженням.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній праці Л. Пашинної положення, висновки

і пропозиції можуть бути використані: – у законотворчій діяльності – при підготовці проєктів нормативноправових актів, що стосуються адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини під час воєнного стану, зокрема щодо захисту цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб, біженців, військовополонених тощо; – у діяльності органів державної влади – з метою забезпечення дотримання міжнародних гуманітарних зобов'язань України, розробки інструкцій та процедур взаємодії з міжнародними інституціями, фіксації фактів порушень прав людини та належного реагування на них; – у роботі міжнародних та національних правозахисних інституцій – при здійсненні моніторингу, підготовці звітів й оцінці ефективності дотримання стандартів МГП в зоні збройного конфлікту; – у правозастосовній практиці судів України – при розгляді справ, що пов'язані з порушеннями прав людини в умовах війни, зокрема в аспекті застосування міжнародного права у внутрішньому правопорядку; – у системі підготовки кадрів – як навчальний матеріал у процесі викладання дисциплін міжнародно-правового профілю (міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право); – у науковій сфері – для подальших досліджень у галузі міжнародного права, зокрема з питань поєднання гуманітарного і правозахисного підходів, а також ролі держави у забезпеченні прав особи в умовах нестабільності й конфлікту. Рекомендації, викладені в дисертації, спрямовані на підвищення ефективності механізмів реалізації міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, з урахуванням сучасних викликів безпеки, міжнародної відповідальності та правової адаптації України до стандартів міжнародного права.

Особистий внесок дисертантки. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Основні розробки, включаючи ті, що характеризують наукову новизну і практичне значення, висновки й рекомендації, здійснені авторкою особисто.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Найбільш вагомі положення і висновки дисертації Л. Пашинної викладені у 5 наукових працях авторки, у яких опубліковані основні наукові результати, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України, 2 тези доповідей на наукових конференціях. Публікації відображають результати і висновки дослідження, є логічними й обґрунтованими. Їх кількість, обсяг і зміст відповідають встановленим вимогам.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним дослідженням Л. Пашинної, сформульовані положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень, зроблено посилання на наукові праці дисертантки. Усі праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, пов'язані з темою дисертаційного дослідження та розкривають його зміст. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що підтверджується результатами перевірки дослідження.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації дисертації засвідчує її відповідність основним положенням, що викладено у тексті дисертації. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертації, її основних результатів, що містять елементи наукової новизни.

На підставі вищевикладеного можна вважати, що дисертація Пашинної Лілії Василівни «Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах збройного конфлікту» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати. Дисертація, її анотація загалом відповідають встановленим вимогам, зокрема, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами); Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом

Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 (зі змінами). Зміст роботи відповідає спеціальності 293 Міжнародне право, а авторка Пашинна Лілія Василівна за результатами публічного захисту в установленому порядку заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Наталія КАМІНСЬКА

